

Mehmed Hulûsî'nin Hikemiyât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî Şerhi

Mehmed Hulûsî's Commentary on Hikemiyât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî

ÖZET

Yüksek Lisans Öğrencisi Ebru ÖZSOY¹

17. yüzyıl Fars edebiyatının önemli şahsiyetlerinden biri olan Sâ'ib-i Tebrîzî, yalnızca kendi döneminin değil, sonraki asırların edebiyat anlayışını da derinden etkileyen güçlü bir şairdir. Onun özellikle Türk edebiyatındaki şairler üzerinde bıraktığı tesir, Osmanlı şârih ve mütercimlerinin dikkatini celbetmiş; bu ilgi neticesinde dîvânı üzerine çeşitli şerh ve tercüme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Dîvân'ının oldukça hacimli olması, onu açıklama ve yorumlama gerekliliğini ortaya çıkarmış; bu durum zamanla şerh ve tercüme çalışmalarının yapılmasına zemin hazırlamıştır. Sâ'ib-i Tebrîzî'nin Dîvânı, ihtiva ettiği zenginlik ve genişlik bakımından dikkate değer bir hacme sahiptir; bu durum, eserin bütünüyle şerh edilmesini hayli müşkül kılmaktadır. Bu sebeple dîvân üzerine kalem oynatan şârihler, metnin tamamını kuşatmak yerine, belirli temalar etrafında seçilmiş beyitlere yönelmeyi daha elverişli görmüşlerdir. *Hikemiyât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî* adlı şerhte de aynı yaklaşım benimsenmiş; dîvândan, muhtelif mevzular çerçevesinde öne çıkan beyitler tercih edilerek açıklanmıştır. Bu mühim çalışmalardan biri, 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Mehmed Hulûsî'ye aittir. Mehmed Hulûsî, Sâ'ib-i Tebrîzî'nin şiir dünyasına derin bir vukufu yaklaşmış ve onun şiirlerinden seçtiği beyitleri "Mücevherât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî" ve "Hikemiyât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî" adlı eserlerinde şerh ve tercüme etmiştir. Her iki çalışmasında da Sâ'ib'in Dîvân'ının tamamına değil, anlam ve tema bakımından dikkate değer bulunduğu beyitlere odaklanarak açıklamalar yapmıştır. Bu çalışma Mehmed Hulûsî'nin Hikemiyât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî adlı eserini tanıtmayı ve söz konusu eserin edebiyat tarihimizdeki yerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

¹ Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzincan / TÜRKİYE.
ebruozsy61@gmail.com
Sorumlu Yazar–Corresponding Author

Anahtar Kelimeler: Şerh, tercüme, Mehmed Hulûsî, Sâ'ib-i Tebrîzî

ABSTRACT

Sâ'ib-i Tebrîzî, one of the prominent figures of 17th-century Persian literature, is an influential poet whose impact transcends his own age and shapes the literary outlook of later centuries. His impact, particularly on poets in Turkish literature, prompted Ottoman şârihs (commentators) and mütercims (translators) to produce numerous commentaries and renderings of his dîvân. The considerable volume of his Dîvân made it necessary to provide explanations and interpretations, which over time laid the groundwork for these commentary and translation endeavors. Sâ'ib-i Tebrîzî's Dîvân is remarkable in terms of both richness and scope; this vastness makes a complete commentary on the entire work quite challenging. Consequently, scholars approaching the dîvân found it more practical to focus on selected couplets organized around specific themes rather than attempting to cover the entire collection. The same method was adopted in the commentary *Hikemiyât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî*, in which couplets highlighting various subjects from the dîvân were chosen and elucidated. One of the significant works in this context belongs to Mehmed Hulûsî, who lived during the late 19th century and the first half of the 20th century. Hulûsî approached Sâ'ib-i Tebrîzî's poetic world with profound understanding and commented on and translated selected couplets from his poems in his works *Mücevherât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî* and *Hikemiyât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî*. In both works, he focused not on the entire Dîvân, but on the couplets he deemed noteworthy in terms of meaning and theme, providing detailed explanations. This study aims to introduce Mehmed Hulûsî's *Hikemiyât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî* and to elucidate the place of this work in the history of literature.

Keywords: Commentary, translation, Mehmed Hulûsî, Sâ'ib-i Tebrîzî

Cite this article

Özsoy, E. (2025). Mehmed Hulûsî'nin Hikemiyât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî Şerhi. ETÜT, 11, 40-49.

Giriş

Fars edebiyatı, yüzyıllar boyunca yalnızca kendi coğrafyasında değil, aynı zamanda komşu kültürler üzerinde de derin izler bırakmış; özellikle Türk edebiyatı ve düşünce dünyası üzerinde güçlü etkiler oluşturmuştur. Fars edebiyatının klasik şairleri Türk edebiyatının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Özellikle Sadî-i Şîrâzî, Feridüddin Attar, Firdevsî, Nizâmî, Hâfiz-ı Şîrâzî ve Molla Câmî gibi büyük şairlerin kaleme aldığı eserler, yalnızca Fars edebiyatının şaheserlerinden sayılmakla kalmamış; aynı zamanda Türkçe tercümeleri ve şerhleri aracılığıyla Türk okuyucusunun kültürel ve edebî dünyasına da derinlemesine nüfuz etmiştir. Bu tercümeler ve şerhler, metinlerin farklı bir dile aktarılması rolünü üstlenmekle beraber o metinlerin içerdiği felsefi, ahlaki ve tasavvufi düşüncelerin yeni anlam dünyalarına taşınması açısından da büyük önem arz eder. Bu kıymetli edebî miras, yalnızca bireysel estetik bir tat sunmakla kalmamış, aynı zamanda düşünsel gelişimi de destekleyen bir kaynak işlevi görmüştür. “Şerh” kelimesi, Arapça kökenli olup “açmak, yorumlamak” anlamına gelir; bu anlam, şerhin amacını da açıkça yansıtır (Akalin & Toparlı, 2005, s. 1861). Şerh bir metni daha iyi kavrayabilmek için yapılan açıklamalar ve yorumlar bütünüdür. Metnin iç katmanlarına inerek onun özünü, derinliğini ortaya çıkarır. Geleneğe şerh, çoğunlukla İslami metinlere odaklanır. Zira bu metinler hem dilsel hem de düşünsel bakımdan yoğun anlam katmanları barındırır. Şârih, yalnızca metni açıklamakla yetinmez; onun anlam evrenine girerek, alt metinleri, sembolleri, metaforları çözümlenmeye çalışır. Böylece metin, sadece yüzeyde değil, derinlikte de anlam kazanır (Kılıç, 2007, s. 363). Ali Nihat Tarlan’ın vurguladığı üzere, bir eseri anlayabilmek için onun görünen sınırlarının ötesine geçmek, yazarın ya da şairin içsel dünyasına nüfuz etmek gerekir (Tarlan, 1981, s. 192).

Şerh ile tercüme zaman zaman karıştırılsa da aslında işlevsel olarak ayrılırlar. Tercüme, metni başka bir dile aktarma çabasıyken; şerh, anlamı çoğaltma ve derinleştirme gayretidir (Yazar, 2011, s. 15; Kortantamer, 1994, s. 1). Ancak iki yöntem, yer yer iç içe geçer; özellikle Fars ve Arap edebiyatı örneklerinde bu birliktelik sıkça görülür. Şerh ve tercümeyle dair pek çok ilmî çalışma mevcut olmakla birlikte,¹ makalenin sınırlarını aşmamak adına bu kadarıyla iktifa edilmesi uygun görülmüştür.

Türk edebiyatında şerh geleneğinin parlak örneklerinden biri, 17. yüzyılda Sebki Hindî tarzıyla öne çıkan Sâ’ib-i Tebrîzî’dir. İran edebiyatının mümtaz şahsiyetlerinden biri olarak, derin anlam katmanlarıyla örülür eserleri sayesinde şerh ve tercüme geleneğinde özgün ve seçkin bir mevki edinmiştir. Sâ’ib-i Tebrîzî, şiirlerinde işlediği derin felsefi temalar, ahlaki öğretiler ve tasavvufi göndermelerle yalnızca Fars kültür coğrafyasının değil, Osmanlı kültür coğrafyasının da dikkatini çeken bir isim olmuştur. Onun şiirleri, hikmetli sözleri ve manevi yönü kuvvetli beyitleri Türk edebî çevrelerinde de büyük bir ilgiyle takip edilmiştir. Osmanlı sahasında dîvânı üzerine çeşitli şerh ve tercüme yapılmıştır.² Bunların bir kısmı ilmî çalışmalarla bilim dünyasına kazandırılmıştır.³ Sonuç olarak, şerh geleneği edebî bir metni yalnızca anlamak değil, onunla bütünleşmek, onu yeniden yorumlayarak yaşatma çabasıdır. Sâ’ib-i Tebrîzî’ye dair çalışmalar da bu anlayışın seçkin örneklerinden biri olarak Türk edebiyatında anlamı derinleştiren güçlü bir damar oluşturur.

Bu anlamda, Sâ’ib’in şiirlerini Türk okuyucusuna tanıtan ve onun düşünsel evrenini açıklayan isimlerden

¹ Mengi, 2000; Doğan, 1999; Toven, 1997; Kadri, 1943; Aksoyak, 2002.

² Ebûbekir Nusret Harpûtî’nin “Şerh-i Tâiyye-i Sâib-i Tebrîzî”, “Şerh-i Ba’z-ı Gazeliyyât-ı Sâ’ib”, “Şerh-i Ba’zı Gazeliyyât-ı Sâ’ib”, “Şerh-i Kasîde-i Tâiyye ez Dîvân-ı Sâib-i Tebrîzî”, “Dîvân-ı Sâib-i Harfû’t-Tâ’daki Gazeliyyâtın Tercümesi”, “Sâib Dîvânından Elif Kâfiyeli Bazı Gazellerin Şerhi”, “Şerh-i Ba’z-ı Gazeliyyât-ı Sâ’ib”, “Terceme-i Dîvân-ı Sâ’ib”, “Şerh-i Evâil-i Dîvân-ı Sâib-i Tebrîzî”, “Tercüme-i Gazeliyyât-ı Harfû’l-Elif ez Dîvân-ı Sâib-i Tebrîzî”, “Tercüme-i Gazeliyyât-ı Harfû’l-Elif ez Dîvân-ı Sâib-i Tebrîzî”, “Şerh-i Gazeliyyât-ı Harfû’l-Elif ez Dîvân-ı Sâib-i Tebrîzî”, “Şerh-i Gazeliyyât-ı Sâ’ib”, “Şerh-i Dîvân-ı Sâ’ib”, İsmet Mehmed Efendi’nin “Şerh-i Gazel-i Sâib Tebrîzî”, Pîrîzâde Osman Sâhib’in “Şerh-i Ebyât-ı Sâ’ib”, Ömer Fâik’in “Şerh-i Gazel-i Sâib der Hakk-ı Ney”, Mehmed Murad’ın “Gencine-i Maârif” ve “Terceme-i Dîvân-ı Sâ’ib”, Süleyman Fehim’in “Şerh-i Dîvân-ı Sâ’ib”, Ahmed Cevdet Paşa’nın “Tetimme-i Şerh-i Dîvân-ı Sâ’ib” adlı şerhleri bulunmaktadır. Muallim Nâcî de Mehmed Muzaffer adıyla derlediği mecmuada ve “Sâ’ib’de Söz” adıyla yazdığı risalede şerh ve tercüme yapılmıştır.

³ Ünlü, 2001; Yakut, 2007; Öz, 2019; Ünlü, 2006; Aktan, 2008; Ertuğrul, 2023; Yakut, 2023.

biri Mehmed Hulûsî'dir. Mehmed Hulûsî, Sâ'ib-i Tebrîzî'nin Dîvânı'ndan özenle derlediği bazı beyitleri, zarif bir üslupla Türkçeye kazandırmıştır. Özellikle Hikemiyât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî ve Mücevherât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî adlı iki önemli eserinde, Sâ'ib'in şiirlerindeki tasavvufi derinliği, ahlaki mesajları ve edebi incelikleri dikkatle tahlil etmiş; bu yorumlarıyla okuyucunun şiirleri yalnızca yüzeysel değil, tematik olarak da kavramasını sağlamıştır.

Mehmed Hulûsî'nin bu çalışmaları, yalnızca bir şairin daha iyi anlaşılmasına hizmet etmekle kalmamış; aynı zamanda Fars ve Türk edebiyatları arasındaki güçlü kültürel bağların daha da pekişmesine katkı sunmuştur.

Bu yönüyle Mehmed Hulûsî'nin eserleri, yalnızca bir tercüme faaliyeti değil, aynı zamanda edebî ve düşünsel bir aktarımın, bir kültürlerarası yorum sürecinin ürünü olarak değerlendirilmelidir. Bu kıymetli metinler sayesinde Sâ'ib-i Tebrîzî'nin şiir dünyası sadece Farsça bilen okurlarla sınırlı kalmamış; Türk okuyucularının da zihnî ve manevî dünyasına nüfuz etme imkânı bulmuştur.

Mehmed Hulûsî'nin bu eserlerinin yeniden neşredilmesi ve bilim dünyasının dikkatine sunulması, hem edebiyat araştırmaları açısından hem de kültürel mirasın günümüzle buluşturulması bakımından son derece kıymetlidir. Mehmed Hulûsî'nin kaleme aldığı Hikemiyât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî adlı eser, yakın zamanda tarafımdan yüksek lisans tezi kapsamında incelenerek akademik dünyaya kazandırılacaktır.

Sâ'ib-i Tebrîzî

Hayatı

Sâ'ib-i Tebrîzî'nin 1601 yahut 1607 yıllarında doğduğu rivayet edilmekteyse de, Kandeher'in II. Abbas tarafından fethi esnasında altmış yaşlarında bulunduğu dair kayıtlar dikkate alındığında, onun 1591 yılında Tebriz yahut İsfahan'da dünyaya gelmiş olduğu söylenebilir (Sadıkoğlu, 2008, s. 541-542). Babası Mirza Abdürrahim, Tebriz'in muteber tüccarları arasında yer almakta olup, bu durum Sâ'ib-i Tebrîzî'nin küçük yaşlardan itibaren ilmî ve kültürel bir çevrede yetişmesine zemin hazırlamıştır. Henüz çocuk denecek yaşta iken ailesi, Safevî hükümdarı I. Abbas'ın emriyle Tebriz'den İsfahan'a nakledilmiş; bu sebeple Sâ'ib-i Tebrîzî'nin tahsili ve fikrî terbiyesi büyük ölçüde İsfahan'da şekillenmiştir. Gençlik yıllarında hac farızasını eda etmek üzere yola çıkan Sâ'ib-i Tebrîzî, dönüşünde Osmanlı topraklarında bazı şehirleri dolaşmış, ardından tekrar İsfahan'a avdet etmiştir. Mukaddimede de işaret edildiği üzere, Hicri onuncu yüzyılın kültür ve sanat bakımından canlı merkezlerinden biri olan, o dönemde İran'ın payitahtı hüviyetini taşıyan İsfahan'da adını duyurmuş; burada sergilediği şiir kudreti ve fikrî derinlik sayesinde saray çevrelerinin dikkatini celbetmiştir. Nihayetinde, dönemin hükümdarı Şah II. Abbas'ın takdir ve teveccühüne mazhar olarak Müste'id Han ünvanıyla taltif edilmiş, böylece hem edebî hem de sosyal mevki bakımından müstesna bir konuma yükselmiştir (Hulûsî, 1927, v. 1). Ancak burada bulunduğu sırada, haset ehlinin onun Osmanlı sarayıyla münasebeti bulunduğu dair birtakım söylentiler yaydığını öğrenmesi üzerine İsfahan'da ikametini uzun sürmemiş; bu olumsuz şartlar neticesinde 1625 yılında Hindistan'a gitmeye karar vermiştir. Bu uzun ve zahmetli yolculuk esnasında Herat ve Kâbil'e uğramış; Kâbil'de Nevvâb Zafer Han namıyla maruf Mirza Ahsenullah'ın himaye ve iltifatına mazhar olmuş, ona methiyeler ihtiva eden kasideler kaleme almıştır. Zafer Han'ın, Leşker Han'ın Kâbil valiliğine tayin edilmesinin ardından Burhânpûr'a dönmesi üzerine Sâ'ib-i Tebrîzî de onunla birlikte bu şehre gitmiş ve nihayet Şah Cihan'a takdim edilmiştir. Bu esnada Sâ'ib-i Tebrîzî'nin babası, oğlunu yanına almak maksadıyla Ekberâbâd'a gelmiş; ancak Zafer Han'ın Keşmir'e tayin edilmesi üzerine Sâ'ib-i Tebrîzî de onunla birlikte bu bölgeye gitmiştir. Nihayet babasıyla beraber İsfahan'a dönen Sâ'ib-i Tebrîzî, daha sonra Meşhed, Kum, Kazvin, Erdebil, Yezd ve Tebriz şehirlerinde muhtelif zamanlarda ikamet ederek hayatını bu şehirler arasında sürdürmüştür (Sadıkoğlu, 2008, s. 541-542). Sâ'ib-i Tebrîzî, muhtemelen 1081 (1670-71) veya 1087 (1676) yıllarında vefat etmiş ve İsfahan'daki kendi adıyla anılan Sâ'ib Tekkesi'nde defnedilmiştir (Kartal, 2020).

Edebî Kişiliği

1640 yılında Tebriz'de bulunduğu ve Evliya Çelebi'nin şehrin ilim ehli arasında Sâ'ib-i Tebrîzî'den söz

etmesi, şairin bu tarihte etkin bir edebî şahsiyet olduğunu göstermektedir (Çelebi, 2008, s. 288). Şah II. Abbas döneminde saray çevresinde önemli bir mevki kazanmış ve melikü's-şuarâ ünvanına layık görülmüştür. Ancak, Şah Süleyman'ın tahta çıkışı münasebetiyle kaleme aldığı kasidesindeki bir ifadesi sebebiyle gözden düşmüştür (Sadıkoğlu, 2008, s. 541-542).

Safevîler'in en ihtişamlı döneminde yetişen Sâ'ib-i Tebrîzî, Türk kökenli olmasına rağmen Fars edebiyatına yeni bir soluk kazandırmış; Hint üslûbu (sebk-i Hindî) geleneğinin önde gelen temsilcileri arasında yerini almıştır (Sadıkoğlu, 2008, s. 541-542). İran, Hindistan, Azerbaycan ve Orta Asya coğrafyasında birçok şair üzerinde derin etkiler bırakmış; şiirlerinde hayal gücünün incelikleri, lafız ve mâna sanatındaki ustalığı,engin tahayyül ve özgün mazmunlarıyla temayüz etmiştir (Kartal, 2020).

Eserleri

Dîvân: Sâ'ib-i Tebrîzî, kaynaklarda çok verimli bir şair olarak tanınır ve şiirlerinin toplam beyit sayısı konusunda farklı tahminler vardır: 40.000, 80.000, 100.000 hatta bazı rivayetlerde 200.000 beyit olarak belirtilir. Nasr-âbâdî, Sâ'ib'in yaklaşık 120.000 beyit yazdığını aktarırken, Muhammed Ali Terbiyet de onun yaklaşık 120.000 beyitini gördüğünü ifade eder. Şairin şiirlerinin büyük çoğunluğu gazellerden oluşur; örneğin, Muhammed Kahraman tarafından yayımlanan Sâ'ib-i Tebrîzî'nin Dîvânı'nda 7.034 gazel yer almakta, bunun 7.015'i Farsça, 19'u ise Türkçedir. Elde bulunan dîvânlar, Sâ'ib'in tüm şiirlerini kapsamaz; bunlar genellikle belirli seçmelerden oluşan dîvânlardır. Sâ'ib'in kendisi de şiirlerinden seçerek özel dîvânlar oluşturmuş ve her bölümüne anlamına uygun isimler vermiştir. Örneğin, sevgilinin uzuvlarını konu alan bölüme "mir'âtü'l-cemâl", ayna ve tarak ile ilgili bölüme "ârâyiş-i nigâr", şarapla ilgili bölüme "meyhâne" ve gazellerin matla beyitleri üzerine olan bölüme "vâcibü'l-hıfz" adını vermiştir (Kartal, 2020).

Bu bilgiler, Sâ'ib'in hem üretkenliğini hem de eserlerini belirli temalar çerçevesinde düzenleme konusundaki özenini ortaya koymaktadır. Ayrıca, şairin dîvânlarını sistematik olarak bölümlendirmesi, onun edebî estetiğe verdiği önemi ve tematik çalışmalarındaki titiz yaklaşımını göstermektedir.

Beyâz: Bu eser, Sâ'ib'in kendi şiirlerinden ve gazellerinin matla beyitlerinden seçilen örneklerin yanı sıra, kendisinden önceki veya çağdaşı olan yaklaşık 800 şairin şiirlerinden derlenen 25.000 beyitlik bir koleksiyondur. Eser, Sâ'ib'in hem kendi üretkenliğini hem de dönemindeki diğer şairlerin etkilerini bir araya getirerek oluşturduğu kapsamlı bir seçki niteliğindedir (Kartal, 2020).

Bu yapı, Sâ'ib'in edebî zevkini ve tematik bir düzenleme anlayışını yansıtır. Şair, farklı şairlerin eserlerinden seçtiği beyitleri kendi dîvânına dâhil ederek hem klasik Fars şiir geleneğini sürdürmüş hem de dönem şairlerinin eserlerini günümüze aktarmaya katkı sağlamıştır. Böylece eser, hem bir kaynak derleme hem de edebî bir değerlendirme niteliği taşımaktadır.

Kandehâr-nâme: Bu mesnevi, 1058 (1648) yılında II. Abbas ile Şah Cihan arasında gerçekleşen ve Kandehâr'ın II. Abbas tarafından ele geçirilmesiyle sonuçlanan savaşı konu alır ve yaklaşık 135.000 beyitten oluşmaktadır. Eser, dönemin siyasi ve askerî olaylarını edebî bir çerçevede aktarmakta ve aynı zamanda mesnevi türünün boyut ve kapsam açısından ne denli büyük olabileceğini göstermektedir (Sadıkoğlu, 2008, s. 541-542).

Böylesine hacimli bir çalışma, savaşın detaylarını, dönemin liderlerini ve stratejik gelişmeleri anlatırken, şairin tarihî olaylara olan ilgisini ve olayları anlatmadaki ustalığını da ortaya koymaktadır. Bu yönüyle eser, hem edebî değer hem de tarihî kaynak niteliği taşır.

Mahmûd u Ayâz: Eser, daha önce çeşitli kaynaklar tarafından ele alınmış olan Sultan Mahmud'un sâkisi ve nedimi Ayaz ile olan ilişkilerini konu alır. Şair, bu münasebetleri anlatırken dönemin saray hayatına ve sosyal ilişkilerine dair ipuçları sunar. Eserde, kişisel ilişkiler üzerinden dönemin kültürel ve edebî gelenekleri yansıtılmakta, böylece tarihî ve edebî bir perspektif bir arada sunulmaktadır (Sadıkoğlu, 2008, s. 541-542).

Makâle-i Tenbuku: Bu risale, nargileye olan ilgisiyle tanınan Sâ'ib'in tönbeki (nargile) üzerine kaleme aldığı bir çalışmadır. Eser esasen mensur bir metin olmasına rağmen, içinde zaman zaman manzum parçalar da yer almaktadır (Ünlü, 2001, s. 11).

Sâ'ib'in bu risalesi, hem gündelik yaşamda nargilenin yerini hem de şairin edebî üslup ve zevkini yansıtır. Aynı zamanda, dönemin sosyal ve kültürel alışkanlıklarına dair ipuçları veren, edebî ve tarihî açıdan değerli bir metin olarak değerlendirilebilir.

Mehmed Hulûsî

Hayatı

Mehmed Hulûsî hakkında tezkirelerde ve bibliyografik kaynaklarda yeterince bilgiye rastlanmaması sebebiyle, onun hayatına dair malumatlara ancak İshak Güven Güvelioğlu tarafından kaleme alınan ve İstanbul Sahafılar Çarşısı'ndaki Karadeniz Sahaf tarafından yayımlanan bir yazı vesilesiyle ulaşabilmekteyiz.

Hafız Mehmed Hulûsî Efendi, 1879 yılında Rize'de dünyaya gelmiştir. Babası müstantik Salih Efendi, dedesi ise Hasanefendizade ailesinden gemi ustası Molla Tâhir'dir. Küçük yaşta yetim kalan Mehmed Hulûsî Efendi, on iki yaşında hafızlığını tamamlamış; Rize Medresesi'nde aldığı eğitimin yanı sıra Farsça öğrenerek klasik İran edebiyatına derin bir vukufiyet kazanmıştır. Bu birikimi sayesinde genç yaşta medreselerde klasik Farsça eserler okutmuş, daha sonra dava vekillik yaparak Rize'de "Dava vekili Hafız Hulûsî Efendi" adıyla tanınmıştır. Eğitim ve kültür faaliyetlerine büyük önem veren Hulûsî Efendi, Rize'de idâdi düzeyinde bir okul açılmasına öncülük etmiş; aynı dönemde Sâ'ib-i Tebrîzî'nin beyitlerinden yaptığı tercümelemleri 1912 yılında Mücevherât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî adıyla yayımlamıştır. Bunun yanı sıra, Batum ile Rize'nin iklim benzerliğinden hareketle çay tarımını denemiş ve Rize'de bireysel anlamda çay yetiştiriciliğini başlatan ilk isim olmuştur. Bu teşebbüsü, ilerleyen yıllarda devlet destekli çay tarımının temelini oluşturmuştur. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında çeşitli idarî görevlerde bulunan Mehmed Hulûsî Efendi, 1919'da Tekirdağ'da siyasî faaliyetlerde yer almış; Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise Rize'ye dönerek meslek hayatına devam etmiştir. 1925 yılında şapka kanunu sonrasında yaşanan olaylar sebebiyle tutuklanmış, bir süre hapis yatmış; daha sonra çıkarılan kanunla cezası ve hukuki sonuçları tamamen affedilmiştir. Hafız Mehmed Hulûsî Efendi, ilmî birikimi, tercüme faaliyetleri ve özellikle Rize'de çay tarımının öncülerinden biri olmasıyla, yaşadığı dönemde bölgenin kültürel ve iktisadî gelişimine katkı sağlayan çok yönlü bir aydın olarak değerlendirilebilir (Güvelioğlu, 2021).

Edebî Kişiliği

1929 yılında tahliye edilen Hafız Mehmed Hulûsî Efendi, mesleğini icra etmesine izin verilmemesi üzerine Rize'deki kütüphanesini İstanbul'a taşıyarak Beyazıt'ta Karadeniz Kitabevi adıyla sahaflık yapmaya başlamıştır. Sahafılar Çarşısı'ndaki bu mekân, kısa sürede ticari bir dükkândan ziyade ilmî ve edebî sohbetlerin yapıldığı bir buluşma noktası hâline gelmiştir. Mehmed Hulûsî Efendi, özellikle dîvân ve Fars edebiyatı alanındaki derin bilgisiyle tanınmış; dönemin önde gelen ilim ve edebiyat çevreleriyle yakın ilişkiler kurmuştur. Bu yönüyle dükkânı, çağdaşları tarafından adeta gayriresmî bir ilim meclisi olarak değerlendirilmiştir. İbnülemin Mahmut Kemal, Mehmed Âkif Ersoy ve Yahya Kemal başta olmak üzere pek çok mühim isimle dostluklar kuran Mehmed Hulûsî Efendi, özellikle biyografik ve edebî bilgi aktarımı bakımından güvenilir bir kaynak olarak görülmüştür. Nitekim Son Asır Türk Şairleri ve Türk Şairleri gibi temel biyografik eserlerde yer alan bazı bilgilerin, doğrudan ya da dolaylı biçimde onun aktarımlarına dayandığı anlaşılmaktadır. Bu durum, Mehmed Hulûsî Efendi'nin yalnızca bir sahaf değil, aynı zamanda sözlü kültür ve edebiyat tarihinin taşıyıcılarından biri olduğunu göstermektedir. İstanbul'a yerleşmesine rağmen Rize ile bağını koparmayan Hulûsî Efendi, memleketine dair yazılar kaleme almış; 1932 yılında Rize Vilayet Gazetesi'nde yayımlanan yazı dizisiyle bölgenin coğrafi ve iktisadî özelliklerini tanıtmıştır. Şiir, edebiyat ve tarihe olan ilgisiyle temayüz eden Mehmed Hulûsî Efendi, özellikle mütercim kimliğiyle öne çıkmış; Farsçaya olan hâkimiyeti sayesinde Mesnevî, Dîvân-ı Kebîr, Sâ'ib-i Tebrîzî ve Hint üslubu şairlerinden çok sayıda tercüme yapmıştır. Ayrıca Harîrî'nin Makâmât adlı eserini Arapçadan kısmen manzum olarak Türkçeye çevirmiş, ancak bu çalışmalarının büyük bir kısmını yayımlama imkânı bulamamıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde Hafız Mehmed Hulûsî Efendi, sahaflık faaliyetleri, tercümelemleri ve ilmî çevrelerle kurduğu

ilişkiler aracılığıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında klasik edebiyat geleneğinin İstanbul'daki devamlılığında mühim bir rol üstlenen, çok yönlü bir kültür adamı olarak temayüz etmektedir (Güvelioğlu, 2021).

Eserleri

Mücevherât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî: İstanbul'da yayımlanan bu çalışma, 64 sayfadan oluşmakta olup, Büyük şair Sâ'ib-i Tebrîzî'nin 206 beyitini ve bunların Türkçe tercümelerini içermektedir. Eser, Mehmed Hulûsî Efendi'nin Rize İdadisi'nde kâtip olarak görev yaptığı dönemde, 1331 (1912) yılında yayınlanmıştır. Bu yönüyle eser, yalnızca Sâ'ib-i Tebrîzî'nin şiirlerini günümüze aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda erken Cumhuriyet dönemi eğitim ve tercüme çalışmalarına dair önemli bir örnek teşkil etmektedir. Mehmed Hulûsî Efendi'nin titiz yaklaşımı ve seçici tercüme yöntemi, eserin hem akademik hem de edebî açıdan değerini artırmakta ve onu dönemin edebiyat ve tercüme faaliyetleri açısından dikkate değer bir kaynak hâline getirmektedir (Güvelioğlu, 2021).

Bezm ü Rezm Tercümesi: Bu eser, İstanbul'da 1935 yılında yayımlanmış olup, Aziz b. Erdişir-i Esterebâdî'nin çalışmasının Mehmed Hulûsî Bey tarafından yaklaşık 2,5–3 yıl süren titiz bir çalışma sonucunda Türkçeye tercüme edilmesini içermektedir. Rik'a hattıyla hazırlanmış 912 sayfalık bu nüsha, mütercim olarak Hasanefendioğulları'ndan Rizeli M. Hulûsî'nin adını taşımakta ve baş sayfada fotoğrafını içermektedir. Eser, günümüzde Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde Y/0569 numarasıyla kayıtlıdır (Güvelioğlu, 2021).

Bu çeviri, yalnızca Aziz b. Erdişir-i Esterebâdî'nin düşünsel ve edebî içeriğini aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda erken 20. yüzyılda Türk entelektüel dünyasında yapılan titiz tercüme ve yayın çalışmalarının önemli bir örneğini sunmaktadır. Mehmed Hulûsî Bey'in uzun süreli emeği, eserin akademik ve kültürel değerini artırmakta ve onu hem tarih hem de edebiyat araştırmaları için güvenilir bir kaynak hâline getirmektedir.

Mevlana'nın Yedi Öğüdü, Terceme-i Mecalis-i Seb'a-i Mevlâna: Eser, İstanbul'da Bozkurt Matbaası tarafından 1937 yılında yayımlanmış ve 150 sayfadan oluşmaktadır. Tercüme, 17 Teşrinievvel 1936 tarihinde Fatih'te tamamlanmış olup, mütercim olarak "Rizeli Hasan Efendi oğlu M. Hulûsî" adıyla yayımlanmıştır (Güvelioğlu, 2021).

Eser, Mehmed Hulûsî Bey'in titiz çalışmasının bir ürünü olarak, orijinal metni Türk okuyucusuna ulaştırmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle yalnızca bir tercüme değil, aynı zamanda dönemin entelektüel çabalarını ve Türkçe yayıncılığın gelişimini yansıtan değerli bir kaynak olarak değerlendirilebilir.

Felsefe ve Hikemiyât-ı Örf-i Şirazi: Bu eser, 1925 yılında Beyazıt'ta yayımlanmış olup, mütercim olarak "Rizeli Hasanefendioğullarından M. Hulûsî" adıyla imzalanmıştır. Günümüzde Milli Kütüphane'de MK. YZ. A. 2071/2 numarasıyla kayıtlıdır (Güvelioğlu, 2021).

Mehmed Hulûsî Bey'in çalışmalarının bir örneği olarak, dönemin entelektüel ve edebî çabalarını yansıtır. Mehmed Hulûsî'nin titiz yaklaşımı, metnin güvenilirliğini artırmakta ve eseri hem akademik hem de kültürel açıdan değerli bir kaynak hâline getirmektedir.

Hikemiyât-ı Kelîm-i Hemâdânî: Bu eser, 10 Ağustos 1933 tarihinde İstanbul'da tamamlanmış olup, rik'a hattıyla hazırlanmış 78 varaklık bir nüshadır. "Rizeli Hasanefendioğlu M. Hulûsî" adıyla imzalanmıştır. Eserde ayrıca, Mehmed Hulûsî Bey'in "Üsküdar'da Selim Ağa Kütüphanesine naziz bir hediyemdir" notu yer almaktadır. Günümüzde eser, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar koleksiyonunda 63 numarayla kayıtlıdır (Güvelioğlu, 2021).

Mehmed Hulûsî Bey'in kişisel ilgisi ve titizliği sayesinde hem metnin korunmasını sağlamış hem de kütüphanelere değerli bir katkı sunmuştur. Eser, Mehmed Hulûsî'nin dönemin entelektüel ve kültürel çabalarına yaptığı katkının somut bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Felsefe ve Hikemiyât-ı Kelîm-i Hemâdânî: Mehmed Hulûsî'nin bu yapıtı, 1934 yılında İstanbul Şehzadebaşı'nda tamamlanmış olup, talik hattıyla yazılmış 81 varaklık bir nüshadır. Mütercim olarak "Rizeli Hasanefendioğlu M. Hulûsî" adıyla imzalanmıştır. Eserde ayrıca "Ragıp Paşa Kütüphanesine naziz bir hediyemdir" notu yer almaktadır. Günümüzde eser, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar koleksiyonunda 2067 numara ile kayıtlıdır (Güvelioğlu, 2021).

Eser, Mehmed Hulûsî Bey'in titiz tercüme ve yazım anlayışının yanı sıra, kitap kültürüne ve bilgi aktarımına verdiği önemi de ortaya koymaktadır.

Siyer-i Nebî: Eser, İstanbul'da harekeli nesih hattıyla yazılmıştır. 486 varaktan oluşan eser "Hasanefendioğlu" adıyla imzalanmıştır. Günümüzde Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonunda 859 numarayla kayıtlıdır (Güvelioğlu, 2021).

Hulûsî Bey'in titiz çalışması, metnin korunmasına katkı sağlamakta ve dönemin yazma kültürünü yansıtmaktadır.

Hikemiyât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî: Söz konusu eser, aşağıda ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

Hikemiyât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî

Eserin şimdiye kadar dört farklı nüshası tespit edilebilmiştir. Bu nüshalar Süleymaniye Kütüphanesi, Millî Kütüphane, Sermet Çifter Kütüphanesi ve Taksim Atatürk Kitaplığı'nda muhafaza edilmektedir. Bu nüshalar, yazım geleneği ve çoğaltma süreçlerinin etkisiyle zamanla değişime uğramış; içerik, yazım hataları, dilsel eklemeler ve düzenleme bakımından çeşitli farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Eser, "Eş'ârından intihâbda bulunduğumuz mîr Sâ'ib aslen Tebrîzli ve Şems-i Tebrîzî akrabâsından Muhammed 'Alî nâm zât olup târîh-i tevellüdi hakkında ma'lûmât yoktur." diyerek başlamakta ve nihayetinde "İstânbûl: Bâyezîd Rîzeli Hasan Efendioğullarından" ibaresiyle son bulmaktadır.

Mehmed Hulûsî'nin eseri, 1b-7b varaklarını kapsayan mukaddime bölümüyle başlar. Bu giriş kısmında, 17.yüzyılın önde gelen şairlerinden Sâ'ib-i Tebrîzî'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve dîvânı etrafında bir biçimde ele alınır. Mehmed Hulûsî, şairin şiir anlayışını ve edebî mirasını çok yönlü bir bakışla değerlendirirken, dönemin önemli simalarından Şems-i Tebrîzî ve İbnü's-Samman gibi isimlerin görüşlerine de yer verir; bu görüşleri somut örneklerle destekleyerek edebî zemini kuvvetlendirir.

Mukaddimenin dikkat çeken hususlarından biri de, Sâ'ib-i Tebrîzî'nin şiir külliyyatının genişliğine yapılan vurgudur. Mehmed Hulûsî, şairin yaklaşık kırk bin beyitten oluşan zengin bir külliyyata sahip olduğunu belirtmekle birlikte, bu büyük birikimin henüz tam anlamıyla bir araya getirilerek mükemmel bir dîvân hâlinde yayımlanmadığını ifade eder. Bu beyitlerin yalnızca bir kısmının Hindistan'da neşredilmiş bir dîvânda yer aldığına, geri kalanının ise çeşitli mecmualar ve derlemeler içerisinde dağınık bir şekilde bulunduğu dikkat çeker. Bu durum, bir yandan Sâ'ib'in ne denli üretken bir şair olduğunu ortaya koyarken, diğer yandan onun edebî mirasının layıkıyla temsil edilmediğini de gözler önüne serer.

Mukaddime boyunca şârih, gördüğü dîvânlar arasında en kapsamlı olanının Millet Kütüphanesi bünyesindeki Pertev Paşa Kütüphanesi'nde bulunduğunu belirtir. Bunu, aynı kütüphanede yer alan Râgıb Paşa ve Yahyâ Efendi'ye ait dîvânların takip ettiğini ifade eder. Ayrıca, Çarşamba'daki Mollâ Murâd, Vefâ'daki Âtîf ve Nûr-ı Osmaniye Kütüphanelerinde bulunan dîvânların da bu mühim koleksiyonun parçaları arasında yer aldığını dile getirir (Hulûsî, 1927, v. 1). Mukaddime kısmında, söz konusu dîvânların toplamda yaklaşık otuz beş bin beyte ulaşan bir mecmuayı teşkil ettiği belirtilmektedir. Aynı zamanda, bu dîvânların farklı dereceler ve seviyelerde tertip edilmiş olmalarının, ileride yapılacak ilmî araştırmalar açısından ciddi bir güçlük arz ettiği; tüm bu dîvânları tek tek okuyup değerlendirme çabasının büyük bir zahmeti beraberinde getirdiği de vurgulanmaktadır. Buna rağmen, şârih tarafından seçilen bu geniş dîvân külliyyatı içinden yalnızca iki bin iki yüz beyitlik bir seçki yapılabilmektedir. Ne var ki, mukaddime ifade edildiğine göre, bu beyitlerin pek çoğu, taşdıkları bakir anlam zenginlikleri ve derin felsefi boyutlarıyla dikkat çekmekte; her biri bir mücevher kıymetinde görülerek, ayrı bir değerle ele alınmayı hak etmektedir.

Şârih ayrıca, yaklaşık yirmi yıl kadar önce eline geçmiş oldukça hacimli bir dîvândan seçtiği yüz seksen kadar beyti "Mücevherât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî" adıyla yayımladığını; bu neşrin daha sonra, kıymetli Damga Müdürü ve edebiyat ehli Nüzhet Beyefendi tarafından "Akvâl-i Sâ'ib" ismiyle nazmen tercüme edilerek yeniden yayımlandığını da ifade etmektedir (Hulûsî, 1927, v. 2). Aynı şekilde, Râgıb Paşa Kütüphanesi'ne bağlı Yahyâ Efendi Koleksiyonu'nda, 326 numarayla kayıtlı bulunan bir diğer dîvânın da dikkat çekici olduğu ve bu nüshanın, 1066 (1656) yılında İsfahan'ın Abbâs Âbâd mahallinde, meşhur şikeste hattatlarından 'Ârif-i Tebrîzî'nin kalemile istinsah edildiği, eserin sonunda yer alan hâşiyenin: "Hulâsa-i Kebîr" adı verilen bu

nüsha, ilk beyitinden sonuna dek, bakir söyleyişlerin sahibi Sâ'ib'in büyük bir memnuniyetle takip ettiği meclisinde okunmuştur." şeklinde olduğu da zikredilmiştir (Hulûsî, 1927, v. 3-4). Bu kayıt, eserin bizzat Sâ'ib-i Tebrîzî'nin elinde, büyük bir zevk ve ihtimamla okunduğunu; dolayısıyla onun huzurunda teşekkül eden bir şiir külliyyatı olduğunu açıkça göstermektedir. Mukaddimedede benzer bir örneğe daha yer verilmektedir. Eyüb'deki Hasan Hüsnü Paşa Kütüphanesi'nde 961 numarayla kayıtlı bulunan ve yaklaşık üç bin beyitten oluşan başka bir dîvân nüshasında da dikkate değer bir ayrıntı yer almaktadır. Bu nüshanın son sayfasında, şikeste hatla yazılmış bir hâşiye bulunmaktadır. Bu notun, doğrudan Sâ'ib-i Tebrîzî'ye ait bir nüshaya kaydedildiği kabul edilmektedir. Hâşiyede, Sâ'ib bu nüshanın kendisine ait olduğunu belirtmekte ve metin üzerinde sınırlı ölçüde bazı düzeltmeler yapma gayreti gösterdiğini ifade etmektedir. Nitekim, bu dîvân üzerinde yapılan incelemeler sırasında, çok sayıda silme ve tashih işleminin gerçekleştirildiği de açıkça anlaşılmaktadır.

Şârih, kütüphanelerde Sâ'ib-i Tebrîzî'ye ait çok sayıda seçme beyite ulaşabilmiştir. Ancak bu süreç her zaman kolay olmamıştır; kimi zaman yalnızca bir beyite ulaşmak için, bütün bir gazeli baştan sona incelemesi gerekmiş, bu da oldukça zahmetli bir uğraşa dönüşmüştür. Üstelik elde ettiği beyitlerin bir kısmı, edebî nitelik bakımından yetersiz bulunduğu için seçilmeye değer görülmemiştir. Elbette, beğeni ölçütlerinin kişiden kişiye değiştiği göz önünde bulundurulursa, şârihin seçtiği beyitleri yeterli bulmayacak bazı değerli okuyucuların çıkabileceğini de öngörmek mümkündür. Ne var ki şârih, bu tür eleştirilerin, "zevât-ı addedenin" yani seçkin okuyucuların edebî zevkini zedeleyecek denli önemli olmadığını özellikle vurgulamaktadır. Zira şârih, farklı duyarlılıklar ve felsefî yaklaşımlar çerçevesinde yapılan değerlendirmelerde, Sâ'ib'in şöhretini sürdürmesini sağlayan beyitler dışında, dikkatle seçilmeye değer başka bir eserinin kalmadığını belirtmiştir. Bu çerçevede, yalnızca divan nüshaları arasındaki farklılıklar üzerine yoğunlaşarak kapsamlı bir inceleme gerçekleştirdiğini ve bu hususta geniş bir araştırma yürüttüğünü de ifade etmektedir. Ancak her ne kadar böyle bir çalışmanın kıymeti ortada olsa da, yalnızca nüshalar arası çelişkilerle sınırlı kalınması durumunda, bu meselenin çok daha dar bir boyutta ele alınabileceğini de özellikle ifade etmiştir (Hulûsî, 1927, v. 7).

Eserin yapısal tertibi mukaddime kısmında da görüldüğü üzere açıkça ortaya konmuştur. Mehmed Hulûsî, Sâ'ib'in beyitlerini yalnızca seçmekle kalmamış, onları tematik başlıklar altında sınıflandırarak şerh etmiştir. Bu tematik başlıklar arasında "Felsefe, İctimâ'ıyyât, Tasavvuf; Mevâ'iz ve Hayr-hahlık; Ahlâkiyyât; Aşk ve Garâmiyyât; Iş u Nûş; Durûb-ı Emsâl; İsti'âne ve Tazarru'ât" ve "Mûze-i Edebî" yer almaktadır. Beyitler, bu başlıklar altında estetik ve düşünsel açılardan yorumlanmış; Sâ'ib'in şiir dünyası sistemli bir şekilde açıklanmıştır.

Bu sınıflandırma içinde:

- Felsefe, İctimâ'ıyyât, Tasavvuf başlığı altındaki beyitler (1–477), derin düşünsel temaları yansıtır.
- Mevâ'iz ve Hayr-hahlık kısmı (478–649), öğüt ve iyilik temalarını işler.
- Ahlâkiyyât bölümü (650–772), ahlâkî değerlerin dile getirildiği beyitleri kapsar.
- Aşk ve Garâmiyyât (773–904), duygusal derinlikleri ve aşkı işler.
- Iş u Nûş (905–947), hayatın neşesini ve zevklerini yansıtır.
- Durûb-ı Emsâl (948–1001), atasözleri ve veciz sözlerle örülüdür.
- İsti'âne ve Tazarru'ât (1002–1023), dua ve yakarış temalıdır.
- Mûze-i Edebî (1024–1206), edebî estetiğin öne çıktığı bir bölümdür.

"Kasâ'idden Müntehab-ı Ebyât" adlı bölüm, 11 kasideden alıntı yapılan beyitlerden oluşmaktadır. Söz konusu kasidelerden alınan beyitler 1207–1226 numaraları arasında sıralanmıştır. Ardından gelen ve eserin son başlığını teşkil eden "Türkçe Eş'ârından Müntehab-ı Ebyât" kısmında ise şârih, 17 Türkçe şiirden seçilmiş beyitleri bir araya getirmiş; bu bölüm 1273 numaralı beyitle tamamlanmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshada eser bu noktada sona ererken, Millî Kütüphane'de muhafaza edilen nüshada 1273 numaralı beyitten sonra, "Ney hakkındaki gazelden" ibaresi düşülmüş; bu ibareyi takiben 21 beytin şerhine yer verilmiştir. Böylece eser, Millî Kütüphane nüshasında 1294 numaralı beyitle nihayete erdirilmiştir.

Eserin sonunda yer alan temmet kayıtları, nüshalar arasında tarih bakımından farklılık göstermektedir. Süleymaniye ve Sermet Çifter kütüphanelerindeki nüshalarda 1927 tarihi kaydedilmişken, Millî Kütüphane nüshasında bu tarih 1922 olarak belirtilmiştir. Bu durum, eserin tamamlanış tarihine dair kesinlikten uzak, çeşitli yorumlara açık bir tablo ortaya koymaktadır.

Süleymaniye Kütüphanesi ile Sermet Çifter Kütüphanesi'nde bulunan nüshalar, gerek içerik gerek yazım özellikleri bakımından neredeyse birbirinin aynısıdır. Bu dikkat çekici benzerlik, her iki nüshanın da muhtemelen aynı müstensihin kaleminden çıktığını düşündürmektedir. Mevcut nüshalar arasında en hacimli olan ise Millî Kütüphane'de muhafaza edilen nüshadır. Kanaatimizce bu nüsha, yalnızca hacmiyle değil aynı zamanda taşıdığı özelliklerle de en eski nüsha olma vasfını taşımaktadır. Diğer nüshaların da büyük ihtimalle bu ilk nüshadan istinsah edildiği düşünülmektedir.

Bütün bu yapı, Mehmed Hulûsî'nin yalnızca bir şerh yazarı değil, aynı zamanda bir edebiyat tarihçisi, bir kültür arkeoloğu ve bir şiir sevdalısı olduğunu göstermektedir. Bu eser, Sâ'ib-i Tebrîzî'nin düşünce atlasını çağdaş okura ulaştıran, onu edebî bir muamma olmaktan çıkarıp yaşayan bir şiir insanı hâline getiren nadir çalışmalardan biridir.

Sonuç

Sonuç olarak, Sâ'ib-i Tebrîzî'nin Divânı üzerine yapılan şerh çalışmaları arasında Mehmed Hulûsî'nin kaleme aldığı Hikemiyât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî eseri, önemli bir yer tutmaktadır. Bu değerli eser, Osmanlı dönemi edebiyatının en önemli şairlerinden biri olan Sâ'ib-i Tebrîzî'nin şiirlerini, edebî ve düşünsel boyutlarıyla ele almaktadır. Mehmed Hulûsî'nin titiz çalışması, Sâ'ib'in şiirlerindeki tasavvufi derinlikleri, ahlaki yaklaşımları ve estetik incelemeleri dikkatle ele alarak, okuyucuya sadece bir tercüme değil, aynı zamanda şairin düşünce dünyasına dair kapsamlı bir rehber sunmaktadır.

Mehmed Hulûsî'nin bu şerhi, hem metnin anlam katmanlarını açığa çıkarmak hem de Sâ'ib-i Tebrîzî'nin edebî mirasını Türk okuruna kazandırmak noktasında önemli bir kilometre taşı olmuştur. Eserin pek çok nüshası mevcut olup, her bir nüsha, metnin farklı yönlerini gözler önüne sererek, şairin fikir ve üslubunun çeşitli açılardan değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu çeşitlilik, eserin daha geniş bir okur kitlesi tarafından anlaşılmasına katkı sağlamakta ve Sâ'ib-i Tebrîzî'nin şiirlerinin zenginliğini kavramamıza yardımcı olmaktadır.

Etik Komite Onayı: Etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akalın, Ş. H., & Toparlı, R. (2005). Türkçe sözlük. TDK.
- Aksoyak, İ. H. (2002). Eski Türk Edebiyatı el kitabı. Grafik Yayınları.
- Aktan, M. F. (2008). Murad Molla'nın Sâib-i Tebrizi Şerhleri [Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi.
- Dağlı, Y. & Kahraman, S. A. (2008). Evliyâ Çelebi günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi. YKY.
- Doğan, M. N. (1999). Metin Şerhi üzerine. Osmanlı Dîvân Şiiri üzerine metinler (Haz. M. Kalpaklı). YKY.
- Ertuğrul, Z. N. (2023). Sâib-i Tebrîzî'nin bir gazeline yapılan iki şerh. Türk Bilimi Araştırmaları, 53, 41-61.
- Güvelioğlu, İ. G. (2021, 5 Ekim). Hafız M. Hulusi Karadeniz. <https://www.karadenizsahaf.com/hafiz-m-hulusi-karadeniz/>
- Hulûsî, M. (1927). Hikemiyât-ı Sâ'ib-i Tebrîzî. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu, Nr. 2068.
- Kadri, H. K. (1943). Türk Lügati, Cilt III. Maarif Matbaası.
- Kartal, A. (2020, 26 Kasım). Türk Edebiyatı isimler sözlüğü. Sâ'ib-i Tebrîzî. Ahmet Yesevi Üniversitesi. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/saibi-tebrizi>
- Kılıç, A. (2007). Dağılmış incileri toplamak: Şerh tasnif denemesi. Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu. İstanbul: İBB.
- Kortantamer, T. (1994). Teori zemininde metin şerhi meselesi. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 8(1), 1-10.
- Mengi, M. (2000). Dîvân Şiiri yazıları. Akçağ Yayınları.
- Öz, Y. (2019). Sâib-i Tebrîzî'nin Mevlânâ'dan ilhamla yazdığı bir gazeli ve Ömer Fâik'in Türkçe şerhi. İçinde A. Karaismailoğlu (ed.), Mevlânâ Araştırmaları 4. Akçağ Yayınları.
- Sadikoğlu, C. (2008). Sâib-i Tebrîzî. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (ss. 541-542). TDV Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1981). Edebiyat meseleleri. Ötüken Yayınları.
- Toven, M. B. (1997). Yeni Türkçe Lûgat. Akçağ Yayınları.
- Ünlü, O. (2001). Şerh-i Divan-ı Sâib-i Tebrîzî'nin Elif harfli gazelleri [Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi.
- Ünlü, O. (2006). Türk Edebiyatında Sâib-i Tebrîzî Şerhleri. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(1), 89-90.
- Yakut, E. (2007). Sâib-i Tebrîzî Divanı Şerhi'nin incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi.
- Yakut, E. (2023). Ebûbekir Nusret Harputî Sâib-i Tebrîzî Dîvânı Şerhi. Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Yazar, S. (2011). Anadolu sahası Klâsik Türk Edebiyatında tercüme ve Şerh geleneği [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Tez Merkezi.

